

УДК 37.02.01

Тарас Олефіренко

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID ID 0000-0002-3278-8125

DOI 10.24139/2312-5993/2024.06/259-267

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглядається впровадження діяльнісного підходу в систему професійної підготовки вчителя як важливий елемент формування його фахових компетентностей. Характеризуються основні принципи та методи, які сприяють інтеграції теоретичних знань в практичну діяльність, що розвивають критичне мислення і творчий потенціал майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти. Акцентується увага на важливості створення умов для активної освітньої діяльності студентів через інтерактивні методи, дослідницьку діяльність і практичні завдання, що допомагають формувати конкурентоспроможність і готовність до інноваційної педагогічної діяльності. Дослідження доводить, що реалізація діяльнісного підходу сприяє підвищенню якості освітнього процесу та професійної підготовки майбутніх учителів в умовах постійних змін у системі освіти України. Діяльнісний підхід до професійної підготовки вчителя передбачає створення такого освітнього середовища, в якому майбутні вчителі набувають практичних навичок та вмінь роботи з освітньою аудиторією, ефективно планувати освітню траєкторію, реалізовувати та оцінювати змістові та практичні підходи до навчання.

У статті аналізується значення критеріїв діяльнісного підходу в системі професійної підготовки вчителя, сприяючи їх розвитку як компетентних, творчих та конкурентоздатних фахівців Нової української школи. Розглянуто процес підготовки майбутніх учителів у сфері «людина-людина» через інтеграцію змістових ліній та освоєння різних видів діяльності, що включають науково-педагогічні дослідження та контекстне навчання. Окремо виділяються етапи науково-дослідної діяльності студентів у ЗВО, квазіпрофесійна діяльність та педагогічні практики, які сприяють розвитку дослідницьких навичок і творчого потенціалу майбутніх учителів. Визначено рекомендації щодо інтеграції теорії та практики, що сприятимуть підвищенню якості освітнього процесу та формуванню професійних компетентностей, необхідних для успішної педагогічної діяльності в умовах сучасних викликів освіти.

Ключові слова: діяльнісний підхід, професійна підготовка майбутнього вчителя, педагогічна компетентність, творчий потенціал, освітній процес.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги до освіти потребують змін в підходах до професійної підготовки майбутніх учителів. В умовах глобалізації та інтеграції освітніх систем, вони мають бути готовими до впровадження нових технологій і методів навчання. Саме діяльнісний підхід дозволяє вчителю швидше адаптуватися до нових викликів, оскільки він орієнтований на розвиток гнучкості та здатності до самостійної діяльності. Акцент на діяльнісний підхід стає необхідним для

того, щоб підготувати майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти до роботи в умовах швидких змін у навчальних програмах, технологіях та методах викладання, що дозволяє їм не лише засвоювати теоретичні знання, а й здобувати практичні навички, що відповідають реальним умовам навчання в класі. Вчитель має бути не тільки носієм знань, а й кваліфікованим фахівцем, який вміє організувати та проводити освітній процес, застосовуючи сучасні методи та технології. Діяльнісний підхід сприяє формуванню таких професійних якостей, як медіаграмотність, критичне мислення, креативність, здатність до рефлексії, уміння працювати в команді, емпатії тощо. Для ефективної реалізації цього підходу важливо сформулювати чіткі теоретичні засади, що стосуються його використання в професійній підготовці майбутніх учителів, що дозволить забезпечити цілісність і системність в освітньому процесі та узгодженість з іншими педагогічними теоріями і практиками.

Аналіз актуальних досліджень. Вітчизняний психолог і педагог Г. Костюк значно доповнив дослідження проблеми, виявивши закономірності психічного розвитку та його зв'язок з вихованням і навчанням. Він вважав, що педагог-майстер організовує і стимулює діяльність учнів, впливаючи на їх мотивацію, зміст і операційний склад. Г. Костюк підтримав підхід, який розглядає діяльність як систему розв'язування різноманітних задач (Костюк, 1989). Його ідеї залишаються актуальними, і українські дослідники (Н. Гузій, Н. Самойленко та ін.) успішно розвивають проблеми формування особистості майбутнього вчителя під час виконання різноманітних педагогічних завдань, зокрема підкреслюють роль діяльнісного підходу, який стимулює творчий потенціал особистості та допомагає здобувачам освіти вирішувати освітні і життєві проблеми (Гузій, 2018; Самойленко, 2008).

Відомі українські філософи (Н. Верченко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень та ін.) розглядають особистість як суб'єкта діяльності, що взаємодіє з її сутнісними силами та конкретно-історичними проявами, збагачуючи діяльність у різних формах культури (Верченко, 2020; Дубасенюк, 2024; Кремень, 2011). В. Кремень підкреслює принцип людиноцентризму як основний для формування гуманного та демократичного суспільства. Він вважає, що вчитель, разом з батьками, повинен допомогти дитині самопізнати та саморозвинути себе для досягнення успіху в дорослому житті (Кремень, 2011, с. 47).

Важливим залишається не лише вивчення теоретичних основ діяльнісного підходу, але й здійснення його практичного

впровадження в освітній процес, а саме: адаптації навчальних програм, розробку нових методик і технологій викладання, організацію педагогічної практики, де майбутні вчителі можуть застосувати свої знання та навички в реальних умовах.

Метою статті є вивчення теоретичних основ діяльнісного підходу та аналіз його впровадження в систему професійної підготовки майбутніх учителів, а також розробка рекомендацій щодо ефективного використання цього підходу для формування професійних якостей.

Виклад основного матеріалу. Нині існує потреба в підготовці майбутніх учителів, здатних ефективно працювати в сучасних умовах освіти, застосовуючи діяльнісний підхід як один із основних інструментів для досягнення високих результатів у навчанні здобувачів освіти. Модернізація освіти в Україні потребує творчих особистостей, які здатні самостійно здобувати знання та застосовувати їх у нестандартних ситуаціях. Педагогічна практика та розвиток професійної освіти дозволяють застосовувати різноманітні методологічні підходи, зокрема діяльнісний. Залучення їх через інтеграцію змістових ліній шкільних предметів є важливим для розвитку наукового пізнання і пошуку істини для набуття об'єктивних знань. Для майбутніх учителів важливо усвідомити, що діяльність є одним із ключових критеріїв професійної підготовки (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії діяльнісного підходу до системи професійної підготовки майбутніх учителів

Критерії	Характеристика
1	2
Активність і самостійність здобувачів вищої освіти	У межах діяльнісного підходу майбутні вчителі мають активно брати участь в освітньому процесі, проявляючи ініціативу та самостійність у здобутті знань, умінь, компетентностей, ставлень та цінностей.
Практична спрямованість навчання	Основною метою є забезпечення реальної взаємодії здобувачів вищої освіти із педагогічною практикою. Освітній процес має включати різноманітні форми діяльності, що дозволяють майбутнім учителям отримати досвід реальної роботи в класі, включаючи планування уроків, їх проведення, оцінювання результатів.
Розвиток професійних компетентностей	Майбутні вчителі мають розвивати не лише знання в своїй галузі, але й педагогічні вміння, такі як організація освітнього процесу, управління класом, розвиток критичного та творчого мислення учнів, комунікація з батьками та колегами.

1	2
Рефлексивність	Майбутні вчителі мають вміти аналізувати свою діяльність, оцінювати результати, робити висновки та коригувати свою поведінку в професійній практиці, що включає самооцінку та взаємну оцінку в процесі навчання.
Індивідуалізація навчання	Важливим критерієм є здатність до індивідуального підходу в навчанні, врахування особливостей кожного студента та його професійного розвитку.
Інтеграція теоретичних знань і практичних навичок	Діяльнісний підхід передбачає поєднання теоретичних знань з реальними практичними навичками, що дозволяє забезпечити глибоке розуміння педагогічних процесів і готовність майбутніх учителя до професійної діяльності.
Творчий підхід до вирішення проблем	Майбутні учителі, підготовлені за діяльнісним підходом, мають бути готові до творчих підходів у педагогічній діяльності, гнучко адаптуватися до змін та вирішувати нестандартні ситуації.

Будь-яка діяльність, у тому числі професійна, має визначену структуру і специфічні дії. Головними характеристиками людської діяльності є структурованість, раціональність і цілеспрямованість. У професійній педагогічній підготовці діяльність є пізнавальною, що включає засвоєння соціокультурного та професійного досвіду. Згідно Н.Самойленко, педагогічна діяльність має багатофункціональний, варіативний, прогностичний та інтегративний характер, що визначає феномен професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога (Костюк, 1989, с. 17).

Діяльнісний підхід до системи професійної підготовки вчителя – це педагогічна концепція, яка орієнтується на розвиток учителя через активну участь в практичних професійних діях. В межах цього підходу велику увагу приділяють формуванню вчителя як активного суб'єкта навчання, здатного ефективно планувати, реалізовувати та оцінювати процес навчання. Основною *ідеєю* є те, що навчання вчителя повинно базуватися на практичному досвіді, що дозволяє йому відразу застосовувати знання та навички у реальних умовах шкільної діяльності. Діяльнісний підхід передбачає також інтеграцію різних видів діяльності: теоретичної, практичної та рефлексивної, що забезпечує всебічний розвиток професійних якостей педагогів (Дубасенюк, 2024, с. 221).

Від того розуміємо, що критерії діяльнісного підходу до системи професійної підготовки вчителя забезпечують ефективність професійної підготовки учасника освітнього процесу, сприяючи його розвитку як компетентного, творчого та адаптивного фахівця в умовах сучасної освіти.

Науково-дослідна діяльність студентів у ЗВО включає різноманітні форми роботи (лекції, семінари, творчі завдання, реферати), що формують контекст майбутньої професійно-дослідної діяльності. Квазіпрофесійна науково-дослідна діяльність моделює майбутню педагогічну роботу через взаємодію з педагогами-майстрами та обмін ідеями (Верченко, 2020; Дубасенюк, 2024).

Навчально-педагогічна та науково-дослідна діяльність майбутніх учителів проходить під час педагогічних практик, що стимулюють розвиток дослідницьких навичок. Система підготовки майбутніх учителів включає розвиток творчих якостей, орієнтуючись на особистісні цінності педагогів-дослідників, що забезпечує їх здатність вирішувати нестандартні завдання в освіті, відповідаючи на сучасні виклики і входження в світовий науковий простір.

Практична реалізація діяльнісного підходу в освітньому процесі вищої школи полягає в активному впровадженні методів, що орієнтують студентів на самостійну діяльність, практичні дії та активну участь в освітньому процесі (рис. 1).

Рис. 1. Практична реалізація діяльнісного підходу в освітньому процесі вищої школи

Сучасне викладання дисциплін базується на поєднанні теоретичних знань із практичними завданнями, кейсами, проєктами, лабораторними роботами, які дозволяють студентам застосовувати отриману інформацію в реальних ситуаціях (рис. 1). Майбутні вчителі беруть участь в навчальних і педагогічних практиках, де вони здобувають досвід у реальних умовах, взаємодіють з учнями, а також вивчають і застосовують різноманітні методи навчання. Використання групових обговорень, дебатів, рольових ігор, симуляційних вправ та

інших інтерактивних форм роботи, сприяють розвитку критичного мислення, комунікаційних навичок та умінь вирішувати проблемні питання в навчанні. Включення елементів науково-дослідницької роботи в освітній процес, де майбутні учителі не тільки вивчають матеріал, а й проводять дослідження, сприяють аналізу отриманих результатів, розробці нових підходів та рішень для існуючих освітніх проблем. Майбутні учителі працюють над проєктами, що вимагають творчого підходу, використання міждисциплінарних знань і практичних навичок для вирішення реальних завдань. У процесі діалогу та зворотного зв'язку зі здобувачами освіти, майбутні учителі зможуть аналізувати власні дії, формувати здатність оцінювати результати навчання, в контексті чого знаходити нові шляхи для самовдосконалення та розвитку. Такі підходи сприяють не лише засвоєнню знань, але й розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності майбутніх фахівців.

У межах діяльнісного підходу інтерактивні методи навчання є важливим інструментом для активізації здобувачів вищої освіти в освітньому процесі, оскільки вони сприяють розвитку навичок самостійного мислення, взаємодії з іншими учасниками освіти та практичного застосування отриманих знань. Інтерактивні методи вимагають від майбутніх учителів не тільки пасивного засвоєння інформації, а й активної участі в процесі навчання через спілкування, співпрацю та критичне осмислення. До основних характеристик інтерактивних методів навчання в межах діяльнісного підходу варто віднести такі:

- 1) *активна участь студентів* (участь у дискусіях, групових завданнях);
- 2) *співпраця та взаємодія* (обмін ідеями, колективне вирішення проблем);
- 3) *рішення реальних проблем* (використання кейсів, рольових ігор, педагогічних симуляцій);
- 4) *розвиток критичного мислення* (аналіз, оцінка точок зору з різних джерел інформації);
- 5) *мотивація до навчання* (залучення студентів до творчої та пізнавальної діяльності, що мотивує їх до глибшого освоєння матеріалу та розвитку власних компетентностей).

Таким чином, інтерактивні методи навчання в рамках діяльнісного підходу не тільки підвищують ефективність засвоєння знань, а й формують важливі професійні навички, необхідні для

успішної кар'єри вчителя та інших фахівців. Після виконання завдань або обговорень студентам часто пропонують рефлексувати, аналізувати свої дії, визначати сильні та слабкі сторони виконаної роботи, що допомагає вдосконалювати власні навички.

Рекомендації щодо ефективного використання діяльнісного підходу для формування професійних компетентностей майбутніх учителів та забезпечення високої якості освітнього процесу включають:

1. *Інтеграцію теорії та практики* щодо активного впровадження діяльнісних методів навчання, які поєднують теоретичні знання з реальними педагогічними ситуаціями. Студенти мають брати участь у педагогічних практиках, симуляціях, творчих завданнях, що дозволяють застосовувати теорії у реальних умовах.

2. *Індивідуалізацію навчання* в забезпеченні персоналізованого підходу до навчання студентів, враховуючи їх індивідуальні потреби, інтереси та рівень готовності до професійної діяльності, що сприятиме розвитку творчого потенціалу та самостійності.

3. *Розвиток критичного мислення* у стимулюванні студентів до рефлексії власної діяльності, оцінки результатів навчання і вдосконалення підходів до вирішення педагогічних завдань, що сприятиме розвитку професійних компетентностей та готовності до саморозвитку.

4. *Формування дослідницьких умінь*, включати елементи науково-дослідницької діяльності в освітній процес, в контексті чого майбутні педагоги повинні вчитися ставити наукові запитання, проводити дослідження, аналізувати результати, що дозволить їм бути готовими до інновацій у професії.

5. *Творчий підхід до вирішення проблем* щодо заохочення студентів до вирішення нестандартних педагогічних ситуацій, розв'язання реальних завдань, що виникають в освітньому процесі, що сприятиме розвитку креативності та гнучкості у професійній діяльності.

6. *Створення сприятливого освітнього середовища* з використанням інтерактивних методів навчання, створюючи умови для активної взаємодії між студентами, викладачами та іншими учасниками освітнього процесу, що стимулюватиме обмін ідеями та досвідом, сприяючи колективному розвитку професійних компетентностей.

7. *Підтримку саморозвитку та самоорганізації*, створюючи умови для самостійної роботи студентів, підтримуючи їх ініціативу та надаючи можливості для особистісного та професійного зростання через участь у семінарах, конференціях та проектах.

8. *Оцінку та корекцію освітнього процесу для регулярного проведення оцінки ефективності діяльнісного підходу, аналізуючи результативність навчальних методів та коригуючи їх для досягнення оптимальних результатів у формуванні професійних компетентностей здобувачів вищої освіти.*

Впровадження цих рекомендацій підвищить якість освітнього процесу та забезпечить ефективну підготовку майбутніх учителів до реальних умов діяльності. Вони сприятимуть інноваційності та саморозвитку, що є важливим для підготовки конкурентоспроможних майбутніх учителів в умовах безперервних змін в освіті.

Висновок. У висновку можна зазначити, що діяльнісний підхід є важливим компонентом професійної підготовки майбутніх учителів, оскільки сприяє розвитку ключових професійних компетентностей через інтеграцію теорії і практики. Завдяки цьому підходу, вони здобувають необхідні навички та досвід для ефективної педагогічної діяльності, оскільки активна участь в реальних педагогічних ситуаціях забезпечує їх готовність до вирішення нестандартних завдань у сучасній освітній практиці. Рекомендації щодо інтеграції діяльнісних методів навчання, індивідуалізації підходу, розвитку критичного мислення та дослідницьких умінь створюють сприятливі умови для формування висококваліфікованих учителів, здатних до саморозвитку та адаптації до змін у професійній діяльності. Впровадження цих рекомендацій дозволить підвищити якість освітнього процесу та ефективно підготувати майбутніх учителів до викликів, які продиктовані сьогоденням.

ЛІТЕРАТУРА

- Верченко, Н. В. (2020). Особистісно-діяльнісний підхід як головна передумова сучасної освіти. *Вісник післядипломної освіти*, 4, 20–27 (Verchenko, N. V. (2020). Personal-activity approach as the main prerequisite of modern education. *Bulletin of postgraduate education*, 4, 20–27).
- Гузій, Н. В. (2018). *Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти* : монографія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова (Huzii, N. V. (2018). Theory and methodology of professional and pedagogical training of educational personnel: acmeological aspects. K. : M. P. Drahomanov NPU).
- Дубасенюк, О. А. (2024). *Діяльнісні засади підготовки майбутніх компетентних фахівців в умовах сучасних викликів*: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка (Dubaseniuk, O. A. (2024). *Operational principles of training future competent specialists in the face of modern challenges*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU named after I. Franko).
- Костюк, Г. С. (1989). *Навчально-виховний процес і психічний розвиток*

особистості. Київ : Радянська школа (Kostiuk, H. S. (1989). *Educational process and mental development of the individual*. Kyiv : Soviet School).

Кремень, В. Г. (2011). *Філософія людиноцентризму в освітньому просторі*. Київ: Т-во «Знання» України (Kremen, V. G. (2011) *Philosophy of humanism in the educational space*. Kyiv: Publishing house «Knowledge» of Ukraine).

Самойленко, Н. Б. (2008). *Підготовка вчителів гуманітарних дисциплін до застосування методу проєктів у професійній діяльності* (автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»). К. (Samoilenko, N. B. (2008). *Preparing teachers of humanities disciplines to apply the project method in their professional activities* (avtoref. Dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity»). K.).

SUMMARY

Olefirenko Taras. Implementation of the activity approach to the teacher's professional training: theoretical foundations and practical aspects.

The article considers the implementation of an activity approach in the system of professional training of teachers as an important element of the formation of their professional competencies. The main principles and methods that contribute to the integration of theoretical knowledge into practical activities, which develop critical thinking and the creative potential of future teachers of general secondary education institutions, are characterized. Attention is focused on the importance of creating conditions for active educational activity of students through interactive methods, research activities and practical tasks that help form competitiveness and readiness for innovative pedagogical activity. The study proves that the implementation of an activity approach contributes to improving the quality of the educational process and professional training of future teachers in the conditions of constant changes in the education system of Ukraine. The activity approach to professional training of teachers involves the creation of an educational environment in which future teachers acquire practical skills and abilities to work with an educational audience, effectively plan an educational trajectory, implement and evaluate content and practical approaches to learning.

The article analyzes the importance of the criteria of the activity approach in the system of professional training of teachers, contributing to their development as competent, creative and competitive specialists of the New Ukrainian School. The process of training future teachers in the field of "person-person" through the integration of content lines and the development of various types of activities, including scientific and pedagogical research and contextual learning, is considered. The stages of scientific and research activities of students in higher education institutions, quasi-professional activities and pedagogical practices that contribute to the development of research skills and creative potential of future teachers are separately highlighted. Recommendations are made for the integration of theory and practice that will contribute to improving the quality of the educational process and the formation of professional competencies necessary for successful pedagogical activity in the conditions of modern educational challenges.

Key words: activity approach, professional training of future teachers, pedagogical competence, creative potential, educational process.